תלמוד בבלי · אחרונים · שערי תורת בבל · סדר זרעים

שערי תורת בבל על ברכות

רבי זאב וולף רבינוביץ'

ספריית אור ברסלב · or-breslev.co.il

שערי תורת בבל על ברכות

רבי זאב וולף רבינוביץ'

מקור הטקסט: ספריא · רישיון: לפי המהדורה: נחלת הכלל או Creative Commons

התכנים שלפניכם נאספו, מוינו, סוננו ונערכו בעמל רב ובמסירות על ידי צוות פרויקט 'אוצריא' (otzaria.org).

לקריאה באתר, עם המפרשים והמקורות ליד כל שורה: https://or-breslev.co.il/library/שערי-תורת-בבל-על-ברכות/
הקובץ נוצר ב־16 בנובמבר 2026 מגרסה v38-202611151759 של הספרייה.

תוכן העניינים

דף ג: 5
דף ד. 5
דף ד: 5
דף ה: 5
דף ז. 5
דף ח. 5
דף ח: 6
דף יא: 6
דף יג: 6
דף טו. 7
דף טז: 7
דף כב. 7
דף כג. 7
דף כג: 8
דף כד. 8
דף כה: 8
דף כח: 8
דף כט. 9
דף לא. 9
דף לב: 10
דף לג. 10
דף לד: 10
דף לז. 10
דף מב. 10
דף מד. 11
דף מה. 11
דף מז: 11
דף מח: 11
דף נא. 11
דף נג: 12
דף נד: 12

דף נח: 13
דף סא. 14
דף סג. 14
דף סג: 15
דף סד. 15

דף ג:

(ג ב רש"י) **ד"ה כנור וכו' רוח מזרחית וכו' דרומית וכו' מערבית וכו' צפונית.**—בהגהות הגר"א על זה כתב; אינו כן; וטעמו מפני שמצא בזהר חדש פ' בראשית סדר אחר: מזרח, מערב, דרום וצפון. אבל פרש"י עיקר, שכן בספר המנוחה והתנועה להחוקר ר' צבי ראבינאוויטש סימן תקפ"ח כתב, שבארצות הקדם נטיות הרוחות הן כסדר שכתב רש"י ז"ל.

דף ד.

(ד א) **וה"ק משה לישראל וכו'**.—לפי פשטות הכתוב אמר משה זה לפרעה, וכן מפורש לעיל "שמא יטעו איצטגניני פרעה".

דף ד:

(ד ב) **תהלה לדוד בכל יום ג' פעמים.**—עי' פרש"י טעם למספר זה. אבל בסדר ר"ע גאון דף ג' ע"א מבואר, שהיה לפניו "בכל יום" סתם. ועוד שם דף כד ע"ב כתב "כשאמרו חז"ל כל האומר תהלה לדוד לא אמרו ב' או ג' פעמים ומשמע אפי' פעם אחת אלא חכמים האחרונים תקנו וכו'". וכן באו"ז ח"א סימן ק' איתא "בכל יום" סתם[1].

דף ה:

(ח ב) **אמאי לוקים ר' יוחנן לנפשיה וכו'**.—מהרש"א בחדושי אגדות נתן טעם למה לא הקשו כן למעלה על ר' חייא בר אבא, וטעמו אמת, שכן מפורש במדרש שה"ש סופ"ב (ע"ש).

דף ז.

(ז א) **אחד מה' רבוא וכו'**.—עי' ירושלמי פרק זה ה"א [ב רע"ד] דאיתא א' מה' רבוא וששת אלפים ושמנה מאות ומ"ח בשעה.

דף ח.

(ח א) **כדאמר** [להו][3] **ריב"ל לבניה.**—כעין זה למטה עמוד ב' ובפסחים לו א[2].

[1]["שלש פעמים" ליתא גם בכתב יד פריז. ובגליון הש"ס: בהרא"ש ליתא ג"פ וכן בטור וברוקח סימן ש"ך איתא כל האומר תהלה לדוד בכל יום מובטח לו.]

[2][כנוסח כתבי יד ועוד והגהות הב"ח, דפוסים: ר' יהושע.]

שם **שני פתחים ס"ד אלא אימא וכו'**.—לשון ירושלמי רפ"ה [ט רע"א]: רב חסדא אמר זה שנכנס לבית הכנסת צריך להכנס לפנים משתי דלתות וכו'. נראה מזה שדרכן היה לבנות פרוזדור לפני ביהכ"נ ויש לאדם להכנס לפנים מהפרוזדור ואח"כ לביהכ"נ עצמו והיינו שתי דלתות. ועי' טור ארח חיים סי' צ' שכתב: ומשמע נמי ("מן הירושלמי") כפשטיה שיכנס לפנים משתי דלתות. וזה דלא כהבית יוסף שם, שהוציא דברי הטור מפשוטם.

שם **ישלים אדם פרשיותיו עם הצבור**.—זה לשון סדר ר"ע גאון: "ולאחר קדיש של שחרית יתבין צבורא ומסדרין פרשה דעניינא דיומא שנים מקרא ואחד תרגום ואח"כ מוציאין ס"ת". ולפי זה משמע דסדר שמו"ת הוא בצבור ולבד מהקריאה שבס"ת, ובזה מובן מ"ש כאן "עם הצבור". ועי' ראב"ן סי' פ"ח שנדחק לומר דמיירי ביחיד הדר במקום שאין בו עשרה לקרות בתורה וצריך היחיד לכוין השעה שקורין הצבור בפרשה בביהכ"נ. והב"י הביא פירוש זה באו"ח סימן רפ"ה בשם ראב"ן.

דף ח:

(ח ב) **א"ל רבא וכו' ואל תעברו אחורי ביהכ"נ וכו' מסייעא ליה לריב"ל וכו'**.—מאחר שאין זה סגנון התלמוד לסייע מן האחרון על הקדמון, לפיכך העיקר כנוסח שבד"ס[4], שהמלות "מסייעא ליה לריב"ל" אינן שם כל עיקר.

(שם תוס') **ד"ה ישלים וכו' במדרש ג' דברים צוה רבינו הקדוש וכו'**.—עי' בס' חופת אליהו רבה (שבסוף ס' ראשית חכמה) שער הששה ששה דברים צוה רבינו הקדוש ומהם שלשה ליראת חטא ושלשה לדרך ארץ והא דהכא נמנה בין הג' דיראת חטא, וכן מפורש בתוספות המיוחסות לר' יהודה חסיד כאן. ועי' ב"י א"ח סי' רפ"ה שכתב בשם מכילתא בא: ז' דברים צוה רבינו וכו', וליתא במכילתא שלנו.

דף יא:

(יא ב) **זו היא מעולה שבברכות**.—כעין זה ביבמות קב ב.

דף יג:

(יג סע"ב) **הא מיגנא שפיר דמי וכו'**.—לפרש"י "מיגנא לישן" דמשמע דשכיבה בלא שינה מותר קשה דהיה יכול לתרץ דלא תימא "הא מיגנא שפיר דמי" אלא "הא מישכב שפיר דמי" דומה לקורא ק"ש דשוכב ואינו ישן, ומזה מוכח דאפי' שכיבה בלא שינה

[3][כך בכתב יד מינכן וכתב יד פריז.]

[4]["וכבר עמד על זה בס' מראה אש. אלא רבא הוא שהביא ראיה מריב"ל". (ד"ס).]

אסור. וטעמו של דבר שפעמים כשהוא שוכב בא לידי שינה אף שלא התכוין תחלה לישן. וכן מצאנו בערוך ערך גן ב' "גני שוכב".

דף טו.

(טו א) **לייט אמאן דמהדר אמיא וכו'**.—כתב במחברת הערוך לר"ש פרחון ערך רגל "להסך את רגליו" (ש"א כד ד) פי' לרחוץ תחתונו אחר שעשה צרכיו, שמנהג ישראל כך בכ"מ מארץ אדום שלמדו מהם, ומותר לישראל לקנח בצרור או בבגד או בקיסם במקום שאין מים, דאמרי רבנן "פלוני לייט אמאן דמהדר אמיא בעדן צלותא" ושמא יעבור זמן ק"ש והקב"ה אמר "בשכבך ובקומך" הא לאו הכי מהדר אמיא. ומ"ש בענין "אבנים מקורזלות" (עי' שבת פא א) במקום שאין מים הוא. ואין דבריו נכונים, כי ברחיצת ידים אמור כאן.

שם **ועד כמה עד פרסה**.—כעין זה לקמן כג א ול' רע"א.

דף טז:

(טז ב תוס') **ד"ה אנינות וכו' דאי איתא דהוא דאורייתא וכו' הוה לן למגזר וכו'**.—צ"ע דאם כן איך התירו חכמים סיכה ביוה"כ משום צער (עי' לעיל תוס' ד"ה אסטניס). ואף שסיכה עצמה ביוה"כ אינה אלא מדרבנן (עי' רא"ש רפ"ח דיומא בשם ר"י) מ"מ כיון שעיקר יוה"כ מן התורה הנה לא גרע מרחיצה דאנינות.

דף כב.

(כב סע"א) **ור' יהודה גלוסטרא**.—איני יודע טעם לכינוי זה[5], ועי' יבמות צו ב.

דף כג.

(כג סע"א) **אבל בכלי שאינו כליין אפי' פחות מטפח**.—פירש רשב"ץ בתשובותיו ח"ג סי' כ"ו דחלל טפח זה הוא קודם שמכניס התפילין בו, אבל לאחר שהכניסן בו אפי' אם לא נשאר בו שום חלל אין בכך כלום. ולפי זה מוכח דיכולין לעשות תפילין קטנות אפי' פחות מאצבעיים על אצבעיים דהיינו חצי טפח על חצי טפח ודלא כדעת שמושא רבא (מובא ב"י או"ח סי' ל"ב).

[5] [בכ"י מינכן: קלסתראה, יוחסין: קלוסטראה, ועי' היימן תולדות תו"א עמ' 574.]

דף כג:

(כג ב) **דברים שהתרתי לך כאן אסרתי לך כאן וכו' ק"ו שאין עליו תשובה וכו'**.—מבואר מזה שהמקשה עצמו לא ידע על מה נשנתה ברייתא זו, וכמו שכתב רש"י (ד"ה תיובתא) "דא"כ לא משכחת מידי לאוקמה הך ברייתא". ומתפלא אני למה אסיקו הכא "ותיובתא דרבא א"ר ששת תיובתא", דהא יתכן דנישנית ברייתא זו על ענין אחר, שלא נודע לנו, ואנחנו מצאנו כעין זה בירושלמי ערלה (פ"א סוף הלכה ה', סא ע"ב): תני ר' חייה כל מה שאסרתי לך במקום אחר התרתי לך כאן לפי שבכל מקום (פי' בתרומה) מאה אסור ומאה ועוד מותר ברם הכא (פי' בזרוע בשלה של נזיר) אפי' מאה מותר (ע"ש היטב). ושפיר שייך ע"ז "וזה ק"ו שאין עליו תשובה" דק"ו הוא: ומה תרומה מאה אסור, קדשים לא כ"ש שמאה אסור. ועוד כעין זה יש בתוספתא ידים פ"ב [ה"ו] ע"ש, ועי' עוד חולין צח ב.

דף כד.

(כד א תוס') **ד"ה והתניא וכו' דלא אשכחן אשתו דמקריא בני ביתו**.—עי' לקמן כז סע"ב: איזיל ואימליך באינשי ביתי אזל ואימליך בדביתהו.

דף כה:

(כה ב) **צואה בעששית וכו'**.—משכחת לה נמי להיפך; ערוה בלילה מותר לקרות ק"ש כנגדה (וכן ביום אם החזיר פניו ממנה, עי' לעיל כד א) "ולא יראה בך ערות דבר" אמר רחמנא, והא ליכא ראייה; צואה בלילה אסור לקרות ק"ש כנגדה, דבריחא ונקיותא תליא מילתא, והא איכא.

(שם תוס') **ד"ה והרי וכו' פירש ר"י וכו'**.—צ"ל "פירש ר"ח", וכ"ה בתוספות המיוחסות לר' יהודה חסיד ובאו"ז ח"א סי' שכ"ח.

דף כח:

(כח ב) **מנעו בניכם מן ההגיון**.—עיקר פירושו, שלא ידקדקו הרבה בלמודם, וכן לקמן סג ב: ילמד אדם תורה ואח"כ יהגה, ועי' רש"י שם.

שם **נר ישראל עמוד הימיני פטיש החזק**.—פי' נר ישראל ברוחניות, עי' גטין נו ב, שביקש מאספסיינוס "תן לי יבנה וחכמיה ושושילתיה דר"ג", וגם העמיד ריב"ז תלמידים ותלמידי תלמידי תלמידים אשר האירו את העולם בתורה, וגם תיקן ריב"ז הרבה תקנות (עי' ר"ה

לא ב). עמוד הימיני בגשמיות, עי' איכה רבה פ"א על הפסוק "היו צריה לראש", שריב"ז ביקש מאספסיינוס שיפתח את השער המערבי של ירושלים היוצא ללוד, שכל מי שיצא בו עד שעה רביעית נפשו תהיה לו לשלל. פטיש החזק רומז לזה שבירושלמי שבת (פט"ז ה"ח, טו סע"ד), שאמר ריב"ז; גליל גליל שנאת התורה סופך לעשות במסיקין. ועוד מהרס ומבטל דברי הצדוקים (ב"ב קטו ב, מנחות סה ב וידים פ"ב מ"ו).

(כח סע"ב) **שמעון הפקולי הסדיר וכו' לפני ר"ג על הסדר ביבנה.**—דעת היוחסין וסה"ד ערך ר"ג הזקן, שרבן גמליאל דהכא הוא ר"ג הזקן, שהרי שמואל הקטן נפטר עוד קודם רשב"ג הזקן, כמבואר בסנהדרין יא א, וכ"ה דעת הרלב"ח במאמר הסמיכה שלו קונטרס ב'; אלא שראיתי בהגהות מלא הרועים שכתב שבספרו "כנוס סופרים" סתר דעה זו, ולא זכינו לספרו זה.

שם **לשנה אחרת שכחה וכו'**.—נראה שבתחילה כשהתקינו את ברכת המינים היתה התקנה לומר אותה רק פעם אחת בשנה בלבד. דאם תקנו לאומרה בכל יום א' א שתשכח. אבל לאחר זמן התחילו לאומרה בכל יום.

דף כט.

(כט א) **והתועים על דעתך ישפטו.**—עי' פרש"י. וראיתי בברכי יוסף א"ח סי' ר"י, שהעתיק נוסח הבינינו מר' ישעיה דטראני הראשון בלשון זה "והתועים בדרך תשפוט". ובנוסח הירושלמי (פרק זה ה"ג, ח סע"א): ותועים עליך לשפוט.

דף לא.

(לא א) **דא"ר הונא א"ר זעירא.**—ברי"ף וכן בד"ס בשם כי"י הנוסח "אמר זעירי" (בלי שם תאר "רבי"), וכן עיקר. ובענין זה בירושלמי ריש פרק זה (ח ע"ד); "זעירא[6] בר חיננא". מזה מוכח דזעירא או זעירי (סתם בלי שום תאר) בבבלי הוא "זעירא בר חיננא" שבירושלמי. עוד מצינו בע"ז נג א "זעירי א"ר יוחנן וכו' בצורף ישראל מחלוקת" וט"ס שם וצ"ל "זעירי א"ר חנינא", וכ"ה הנוסח בראש ור"נ שם, ואותו ענין בירוש' פ"ד ה"ה (מד ע"א) "זעירא בר חיננה בשם ר' חנניה". וראיתי במבוא הירושלמי להרז"פ ז"ל ערך ר' זעירא, שכתב בלי שום ראיה דאפשר שזעירא שבבבלי הוא זעיר בר חיננא, וספיקו אצלנו ודאי כמו שהוכחנו[7].

[6][בדפוס ויניציא: זעור.]

[7][עי' בדברי המחבר זצ"ל להלן על סה"ד, ע' ר' זירא וע' זעירי, ומ"ש ב"שתא"י" עמ' 571.]

דף לב:

(לב ב) **י"ב מזלות בראתי ברקיע ועל כל מזל וכו'**.—כפי הנודע י"ב מזלות אלו המפורסמים הם שהשמש סובבת בהן במשך השנה, אבל לבד מאלו יש עוד כמה וכמה מזלות בדרומן של י"ב מזלות אלו ובצפונן, והתוכנים הקדמונים ימנו מ"ח מזלות בשמים, וא"כ יעלה מספר הכוכבים בכל כדור השמים רבי רבבות פעמים יותר ממה שחשבו כאן.

דף לג.

(לג סע"א) **טעה בזו ובזו חוזר לראש**.—המפרשים אמרו דהיינו ששכח ואכל או שתה לפני הבדלה על הכוס. ולפ"ז אפשר לומר בטעמו של הרמב"ם שהשמיט דין זה מפני שלדעתו ר' ששת דאמר כאן חוזר לראש סובר כמ"ד בפסחים (קו ב) טָעַם אינו מבדיל, אבל אין הלכה כן אלא טעם מבדיל, לפיכך אפי' טעה בזה ובזה מבדיל ואינו צריך לחזור לראש, ולא כן דעת תלמידי ר' יונה והרא"ש, אלא דאע"פ שהלכה דטעם מבדיל מ"מ טעה בזה ובזה חוזר לראש משום שאכל באיסור; אבל מצאנו בסדר רע"ג סדר מוצ"ש כלשון הזה: ואם טעה ולא הזכיר הבדלה בחונן הדעת אם יש לו יין שיבדיל עליו אינו חוזר וכו' ואם אין לו יין חוזר ומתפלל דבעו מניה דרב ששת וכו'. נראה שהוא מפרש "טעה בזו ובזו" דשכח ולא הזכיר הבדלה בחונן הדעת וגם הזמין לו כוס יין להבדלה ושכח ושתאו ולא הבדיל עליו ואין לו כוס אחר להבדיל עליו חוזר ומתפלל ומזכיר הבדלה בחונן הדעת וכשיזדמן לו אח"כ כוס יין יבדיל גם על הכוס.

דף לד:

(לד סע"ב) **חציף עלי מאן דמצלי בבקתא**.—עי' פרש"י דהוא משום שאינו מקום צניעות, ובתוס' הקשו על זה מיצחק, והם פירשו משום הפסק עוברי דרכים, כלעיל (ג א). אבל מצאנו בתנא דבי אליהו רבה פ"ח, שלא יהא אדם מתפלל בבקעה שכן דרך הגוים.

דף לז.

(לז סע"א) **א"ל ר"ג עד מתי אתה מכניס וכו'**.—כעין זה בתוספתא ביצה פ"ב הי"ב.

דף מב.

(מב א) **אף אנו נאמר**.—כעין זה שבת לו א [ב"פ וש"נ], תענית טו א, סנה' לו א [וש"נ].

דף מד.

(מד א) **ר' אבהו אכיל וכו' ר' אמי ור' אסי הוו אכלי וכו' רשב"ל הוה אכיל וכו'**.—כעין זה שבת קכט א: ר' יוחנן שתי וכו' ורב נחמן שתי וכו' רב יוסף שתי וכו'.

דף מה.

(מה א) **אין המתרגם רשאי להגביה וכו' ואם א"א למתרגם וכו'**.—אין הלשון מכוון, והעיקר כמו שהעתיק בסדר רע"ג סדר שחרית לשבת: אין המתרגם וכו' מן הקורא ואין הקורא רשאי להגביה קולו יותר מן המתרגם ואם א"א למתרגם וכו'. וכנוסח זה נראה שהיה לפני טור א"ח סי' קמה.

דף מז:

(מז ב) **אמר רבא לא נח נפשיה דרמי בר חמא אלא דלא אזמין וכו'**.—נראה דרבא אמר כן לצאת ידי הבריות שהיו מרננים עליו, שרמי בר חמא נח נפשיה מפני דברי רבא שאמר בב"ב (יב ב) "ואנא בתרא", ובזה פתח פיו לשטן כלעיל (יט א), לפיכך אמר כאן, שמפני סיבה אחרת נח נפשיה; שהוא לא נתכוין בדבריו שימות אלא שיגרש את בת רב חסדא וישאנה הוא, כמו שפי' מהרש"א בחדושי אגדות בב"ב שם.

דף מח:

(מח רע"ב) **דוד ושלמה תקנו בונה ירושלים**.—כתב בחי' רשב"א שהם ביקשו בבונה ירושלים להעמיד המלכות והבית ולהמשיך שלות הארץ (ע"ש). ומצאתי בתנחומא פ' מסעי סי' ו': משחרבה ירושלים הוסיפו בונה ירושלים.

דף נא.

(נא רע"א) **אמר רבינא הלכך אפי' גמר סעודתו וכו'**.—פרש"י דחוק, ומ"ש מהרש"א תמוה דאיך יעלה על הדעת שמי שנזכר בתוך סעודתו שלא בירך יחזור ויאכל עוד ולא יברך. והיה נ"ל להגיה כאן "אמר רבינא הלכתא אפי' גמר סעודתו וכו'".

שם **סוריאל שר הפנים**.—ידוע בספרי הקדמונים דשבעה מלאכים משרתים תמיד לפני ה' כדאיתא בפר"א פ"ד: ושבעה מלאכים שנבראו מתחלה משרתים לפניו לפנים מן הפרוכת. עוד בספר הישר פ' נח: ויאמר ה' אל שבעת המלאכים העומדים ראשונה לפניו

הקרובים אליו. עוד בספר החיצוני טוביה (פי"ב ח)[8]: רפאל מלאך אלקים ואחד משבעת המלאכים המשרתים את פני ה'. וכתב רש"י בישע' (סג ט): מלאך פניו הוא מיכאל שר הפנים ממשמשים לפניו; והרי כבר נודעו לנו שלשה מהם: סוריאל, רפאל ומיכאל. והשאר הם לפי דעתי: א' מט"ט המכונה באותיות דר"ע ובספר היכלות "שר הפנים", ב' וג' גבריאל ואוריאל[9], ד' סנדלפון (עי' חגיגה יג ב). והנה מנהג העולם בזמננו לומר בין התקיעות של ר"ה "יהי רצון" שנזכר בו "ישעיה שר הפנים", ולע"ע לא נודע לי מי יסד "יהי רצון" זה, וטוב עושים הקהלות שאין אומרים אותו "יהי רצון". אבל מצאנו עוד בסדר רע"ג בקדיש ליחיד: א"ר ישמעאל סח לי ססנגיר שר הפנים. ובאותו ענין באו"ז ח"ב סי' מ"ב "זגגזאל", ובמעשה דר' ישמעאל כה"ג, שנדפס מכ"י בתוספתא עתיקתא ח"ה "הדרניאל". ועי' עוד בספר יחוס הצדיקים אצל ר' ישמעאל בן אלישע כה"ג יש עוד מאמר, שכנראה העתיקו אותו מהיכלות רבתי פ"ד (ולפנינו נשמטה שם שורה אחת): ובקשתי מסוריא שר הפנים. בלי ספק שצ"ל: מסוריאל שר הפנים.

דף נג:

(נג סע"ב) **אחד וכו' ואחד וכו' במשמע אלא שממהרין וכו' יותר וכו'**.—כעין זה יש בב"ק צג ב.

דף נד:

(נד סע"ב) **ג' דברים מאריכין ימיו וכו' והמאריך על שלחנו והמאריך בביה"כ וכו'**.—דע שב' דברים הללו יש למקיימם יסוד לאריכות ימים ע"פ דרכי הרפואה, שכבר נודע לרופאים שהשניים והרוק שבפה יש להם חלק גדול בעיכול המאכל טרם שיבוא אל הקיבה, ורוב האנשים, אשר יאכלו את לחמם בחפזון ולא יטחנו היטב את מאכלם ויבלעום טרם ילעסו את אשר בא אל פיהם דק דק, רבים מכאובים להם, את קיבתם יקלקלו וחליים רעים ונאמנים בהם ידבקו. לכן מי שמאריך באכילתו, ובמתון יאכל לחמו, קיבתו תהיה בריאה וגופו שלם ויאריך ימים.

עוד נודע לרופאים, שהאדם בהיותו בריא ושמן מאד וכן לרוב הזקנים, אשר יבש ליחם כל עצמותיהם וגידיהם יתיבשו גם הם, וקרובים להשתבר ולהתבקע. וכבר אמרו 'שבע יפול בחור וקם, וזקן באחת ישברו עצמותיו'. וכן יקרה לזקנים כי מתוך עיטוש האף או

[8][הוצ' כהנא פסוק טו, ועי' הערת המתרגם שם.]

[9]שנים אלו נמנו יחד במדרשות עם מיכאל ורפאל (עי' פר"א שם), ומשמע שכולם שוים בכבודם ובמשרתם.

מתוך שדוחק עצמו בבית הכסא יתבקעו גידיו עד אשר אם יקרה כן בגידי המוח יצא הדם וישתפך בתוך מוחו, ומזה תוולד מחלת השיתוק, ועל פי רוב ימות האדם ע"י זה פתאום. ובזה נבין מה שאמרו בפר"א פנ"ב, שמיום שנבראו שמים וארץ לא היה אדם חולה, אלא אם היה בדרך או בשוק היה עוטש והיתה נשמתו יוצאת מנחיריו וכו' לפיכך חייב אדם לומר בעטישתו חיים, שנהפך המות הזה לאור ע"כ. והוא מה שאמרו לעיל (נג א) שלמתעטש היו מברכים במרפא ואסותא. וכן כשאדם מאריך בבית הכסא ולא ידחוק עצמו יותר מדאי לגדולים השעה עומדת לו ויאריך ימיו.

דף נח:

(נח רע"ב) **והכתיב לא תאונה וכו' לא חלומות וכו'**.—היה יכול לומר דחלומות רעים דרב חסדא היינו שמשמש מטתו בחלום, שמתוך זה בא לידי קרי והוא דומה להרהורים רעים.

(נח סע"ב) **מאי כימה אמר שמואל כמאה ככבי**.—עי' תנא דבי אליהו רבא פ"ב דאיתא שם: וכי מה היא טיבה של אותה כימה שהיא כמו שבעה כוכבים ברקיע וכולם סמוכים זה לזה. ועוד במדרש תדשא רפ"ו: ושבעה כוכבים שאינם מתנועעים זהו שבעה כוכבים של כסיל ושבעה כוכבים של כימה ע"כ. וענין זה שמזל כימה וכן של כסיל הם של שבעה כוכבים גדולים ומאירים הרבה אבל בין כוכב לכוכב מז' כוכבים אלו נמצאים עוד הרבה כוכבים קטנים אשר אורם ג"כ קטן, אשר כפי מה ששיערו הקדמונים היו בין ז' כוכבי כימה כמאה כוכבים קטנים. ויאמרו כי כימה הוא הנקרא בפי התוכנים "פלאיאדיס" (Pleiades) והוא בצפונו של כדור הרקיע, וכסיל הוא הנקרא בפיהם "אוריאון" (Orion). ומזל עש הוא הנקרא "הדוב הגדול", ומזל זה הוא ג"כ בצפון סמוך לציר הצפוני, וכן הוא נקרא עש גם בלשון ערבית. ושלשה מזלות אלו: עש, כסיל וכימה, כל אחד מהם הוא משבעה כוכבים מאירים, אשר ביניהם כמה כוכבים קטנים.

(שם רש"י) **ד"ה כמאה ככבי יש בין הכוכבים של כימה שהן כחה של כימה**.—משום דמזל כימה היה ידוע לחכמים היה קשה לו לרש"י איך אפשר לחלוק בו אם מכנפן או מבדרן, הרי זה דבר הניכר לעינים. לכך פי' רש"י שיש בין מאת הכוכבים של כימה מספר קטן שהם כוחה של כימה, ועליהם הם חלוקים אם הם מפוזרים או מכונסים.

דף סא.

(סא א) **אלא פורענות דמבול**.—והטעם למה במבול עצמו לא התחילו מן הקטן מבואר בספרי נשא פיס' יח וב"ר פ"נ י"א: כיוצא בו אתה אומר וימח את כל היקום אשר על פני האדמה מאדם עד בהמה (בר' ז כג) מי שהתחיל בעבירה ממנו התחיל הפורענות.
(סא סע"א) **יצה"ר דומה לזבוב ויושב בין שני מפתחי הלב שנא' זבובי וכו'**.—ידוע כי יצר לב האדם מפתה אותו לעבור על המצות, וגם כשהוא עושה מצוה - לעשותה שלא לשמה אלא בשביל גאוה וכבוד ולהתכבד בקלון חבירו. וזהו ענין "בין שני מפתחי הלב" דהיינו לעשות עברות, וגם המצוה שיעשה תהיה שלא לשמה, והרהורי עבירה מעורבים בה. וסמך לזה מן המקרא "זבובי מות יבאיש יביע שמן רוקח" (קה' י א), שכמו שהזבוב במותו אם יפול לשמן רוקח, אשר טוב ריחו נודף ממנו, יבאישנו כולו עד כי ריח רע עולה ממנו, כן אם הוא עושה מצוה אשר שכרה גדול, ועושה אותה לשם גאוה או להתכבד בקלון חבירו, לא רק שלא יקבל שכר, אלא שיפרעו ממנו, כמו שאמרו בירושלמי סוכה רפ"ג (נג ע"ג): אי לו לזה שנעשה סניגורו קטיגורו.
ושמואל יוסיף עוד אופן שלישי איך שיצר לבו עושה במרמה, ובתחבולה יעשה עמו מלחמה להכשילו בעבירות חמורות, כי פעמים מפתה אותו ואומר לו: הבט וראה את האיש הזה הוא שונאך ואויבך, הוא מתנחם עליך להורגך, והבא להורגך השכם והורגו, ומצוה עליך למוסרו למלכות, ומעטף את העבירה בטלית של מצוה. או שיאמר לו: זה האיש אינו הולך בדרך התורה, ומצוה לירד עמו לחייו. וכדומה לשאר עבירות שיעשה. ועוד יתברך בלבו לומר: מצוה אני עושה (עי' גטין ז א). וענין זה משול לחטה שהיא מעוטפת בכמה לבושים (עי' כתובות קיא ב). וסמך לזה מן המקרא "לפתח חטאת רובץ" (בר' ד ז) דהיינו שהיצה"ר כאילו שוכב אצל פתח לבו של אדם ורואה ומביט סביבותיו, שמא יראה וימצא איזה דבר להכשיל בו את האדם, וכשהוא מוצא כזאת מיד הוא רץ ונכנס בפתח ומכשילו בעבירות.

דף סג.

(סג א) **לא נצרכה אלא בששניהם שוין**.—עי' סוטה כב א: והא רבה אורי בשוין.
(סג סע"א) **א"ל הנח ר"ע שלא הניח כמותו בא"י א"ל אף אני לא הנחתי כמותי בא"י**.—פרש"י: דתנן ביבמות (קכב א) א"ר עקיבא כשירדתי לנהרדעא לעבר שנים ע"כ. וזה תימה דביבמות שם מבואר דכשחזר ר"ע לא"י הרצה דבריו לפני ר"ג, וכיון שר"ג היה קיים הרי גם ר"א ור' יהושע רבותיו של ר"ע היו קיימים, וא"כ איך אמרו כאן על ר"ע

שלא הניח כמותו בא"י (עי' ב"מ נט ב). ומוכרח דזה ששנינו ביבמות דר"ע ירד לעבר שנים בנהרדעא היה בשליחות החכמים וברשותם מפני ששעת השמד היתה ולא יכלו לעבר שנים בא"י; אבל זה שאמרו כאן על ר"ע, שעיבר שנים בחו"ל מפני שלא הניח כמותו בא"י - לאחר זמן היה כאשר מתו רבותיו ונהרגו רוב חכמי א"י, והנשארים נתפזרו לכל רוח, וגם ר"ע ברח לבבל. על זמן זה אמרו כאן "שלא הניח כמותו בא"י", וכ"כ בהגהות מלא הרועים[10]. וכן צ"ל על חנינא בן אחי ר' יהושע, דאיתא בסוכה כ ע"ב: א"ר חנניה כשירדתי לגולה וכו' וכשבאתי אצל ר' יהושע אחי אבא הודה לדברי. ופרש"י שם: כשירד לגולה לעבר שנים כדאמרינן בברכות בהרואה ע"כ. וגם שם השיג ע"ז בהגהות מלא הרועים דעל כרחך דכשעבר חנניה בן אחי ר' יהושע בגולה כבר נפטר ר' יהושע, ואפי' ר"ע משמע מדבריו שכבר נפטר בזמן זה, אלא שזה היה מעשה פעם אחרת אחר פטירת ר"ע. ועי' במדרש קה"ר פ"א כ"ה, דר' יהושע שלח את חנניה בן אחיו לבבל מפני יראת המינים ושם נפטר לשלום. ורואים אנו מזה שגם בפעם האחרונה שירד חנניה לבבל, אשר לא שב עוד משם לא"י, עוד היה ר' יהושע דודו קיים, אלא שבזמן שעיבר השנה שם כבר נפטר ר' יהושע וגם ר"ע אחריו.

דף סג:

(סג ב) **ומה ארון ה' וכו'**.—מכאן משמע שציווי מעשה המשכן וגם עשייתו היה לפני שעשו את העגל, ואהל משה הוא המשכן עצמו. וכן משמע בילקוט פ' תשא רמז שצ"ד. ומ"ש בח"א לרש"א דאותו ארון הוא הארון שבפ' עקב דכתיב "ועשית לך ארון עץ" (דב' י א) אינו מחוור, דאותו ארון שבפ' עקב עשה משה אחר שנתרצה ה' על מעשה העגל כמו שמבואר שם, ומלשון הכתוב בפ' תצוה "ואל הארון תתן את העדות אשר אתן אליך" (שמ' כה כא) יוצא, שעוד לפני שניתנו הלוחות נצטווה על עשיית הארון. וזה שלא כדעת רש"י פ' תשא (לא יח), שמעשה העגל קודם לציווי מלאכת המשכן ימים רבים היה.

דף סד.

(סד א) **אל יאמר לו לך בשלום וכו'**.—לפי מה שדקדקתי במקראות ראה זה מצאתי, שדרכם ע"פ רוב לומר בלשון הליכה בלמ"ד "לשלום" ובלשון שיבה וביאה בבי"ת

[10] שוב מצאתי בתו"ח סוף יבמות שכתב כן, ובהגהות הרש"ש (שם קטו א) תמה על התו"ח די"ל דבזמן שעיבר ר"ע לא היו ר"ג ור' יהושע וראב"ע בא"י ע"כ. ואין זה מחוור דלפני חורבן ביתר עדיין היו חכמים רבים וגדולים בא"י.

"בשלום", כמו ושבתי בשלום אל בית אבי (בר' כח כא), העם הזה על מקומו יבא בשלום (שמ' יח כג), לא בא אדוני המלך בשלום (ש"ב יט לא). וכן בלשון המשנה: בא בשלום רבי ותלמידי (ר"ה ספ"ב, כה א)[11], ובלשון התלמוד: אמרתי מתי תבא בשלום (שבת נו ב), ובלשון הירושלמי: אם גמרת לצאת תבא בשלום (ברכות פ"ג סוף ה"א, ו רע"ב). ובלשון הליכה: לכו לשלום (שופ' יח ו), לכי לשלום (ש"א א יז). וכן בלשון שאילה: וישאלו איש לרעהו לשלום (שמ' יח ז), וישאלו לו לשלום (שופ' יח טו). ולא כן בלשון המשנה והתלמוד כמו: והקרובים באים ושואלים בשלום הדיינין ובשלום העדים (סנה' פ"ו מ"ו, מו א). ובלשון התלמוד: שאיל בשלמא דר' ברונא אחי (ברכ' ט ב), ובלשון הירושלמי: חדא דלא שאיל בשלומי (ברכ' פ"ב ה"א, ד ע"ב). וגם במקרא יש יוצאים מן הכלל כמו: ועתה שוב ולך בשלום (ש"א כט ז), וילך בשלום (ש"ב ג כ"ג).

שם **ת"ח מרבים שלום בעולם שנא' וכו' אל תקרי בניך אלא בוניך**.—הנה בסוף יבמות נזיר וכריתות וסוף פ"ד דתמיד, שמאמר זה כפול שם נשמט הסיום שיש כאן "אל תקרי בניך אלא בוניך". וכתב רש"י ביבמות שם: ה"ג אר"ח ת"ח מרבים שלום בעולם שנאמר וכל בניך למודי ה' ורב שלום בניך. וזה מורה שרש"י מוחק את הסיום הנ"ל מפני שלכאורה אין צורך כאן ל"אל תקרי", שהרי מקרא מלא הוא "וכל בניך למודי ה'" (פי' שיהיו כולם ת"ח) "ורב שלום בניך" (פי' שהם ירבו שלום). וכן בירושלמי סוף מסכת זו: א"ר אלעזר בשם ר' חנינה ת"ח מרבין שלום בעולם מה טעם וכל בניך למודי ה' ורב שלום בניך. ותו לא מידי. אבל ראיתי ל"באר שבע" סוף כריתות שכתב "שנאמר וכל בניך למודי ה' ורב שלום בניך חסרון הניכר יש כאן אל תקרי בניך אלא בוניך וכ"ה בסוף ברכות". וכבר ביארנו, שאין ניכר כאן כל חסרון, ולהיפך משמע דכל המוסיף גורע; ומ"מ יש ליישב יתרון זה, שענין הכתוב לפי פשוטו אינו אלא שת"ח מרבים שלום לעצמם בלבד אבל לא לאחרים וכ"ש לכל העולם, אלא שא"כ למה כפל הכתוב את השם, והכי הוה ליה למיכתב 'וכל בניך למודי ה' ורב שלום להם' כדרך הכתוב שלא לשנות את השם ולכתוב כינוי במקומו. לכך יש לדרוש ד"בניך" הראשון ו"בניך" האחרון אין שניהם מענין אחד, שאין ענין "בניך" הראשון בנים ממש כענין השני אלא "בוניך" שהם ת"ח; ולפי זה יהיה ענין הכתוב: "וכל בוניך" דהיינו ת"ח הנמנים להורות הוראות לרבים ולשפוט בין אדם לחבירו יהיו "למודי ה'" באמת דיינים הגונים וראויים לזה ואז יהיה "ורב שלום בניך" פי' שלכל בני ישראל יהיה שלום רב כי ת"ח כאלו ירבו שלום בעולם

[11] ועי' מ"ש ע"ז בתפארת ישראל.

כי ידונו דין אמת לאמתו. אבל אם מעמידים דיינים שאינם בקיאים בהלכה להיפך ירבו מחלוקות בעולם ויחייבו את הזכאי ויפטרו את החייב (ועי' סנה' ז ב).
ויש להוסיף עוד ולדקדק בלשון "למודי ה'", דהוה ליה למיכתב "למודי תורת ה'". אבל הענין הוא ע"פ מה דאיתא בסנה' צג ב בדוד: וה' עמו שהלכה כמותו בכל מקום. והמכוון לפי דעתי הוא, שלפעמים יקרה שהדיין דן דין תורה, ולא די שלא ישלים בזה בין בעלי הדין אלא שעוד ירבה מחלוקת ביניהם, כגון שהוא דבר שא"א לאחד מבעלי הדין לעמוד בו, או שאחד מהם הוא עני ומך מערכו, ואם יצטרך לשלם יפול תחת משאו, או שאחד מהם הוא גבור ועשיר ובעל דין קשה, אשר בודאי לא ישמע לו, ובאופן זה לא יגמר הדין על פי דין תורה, והרי אין הלכה כדיין זה, שלא עשו כמותו. לכך צריך הדיין לצפות בחכמתו ולראות אם יהיה סוף ההלכה כפי הדין שיפסוק הוא. ואם יראה שלא תהיה הלכה כמותו אז יתאמץ בלבו לעשות פשרה בין בעלי הדין, ופסקו יהיה דבר השוה לכל נפש. ועל זה הוא שאמרו באבות סוף פ"א: על שלשה דברים העולם עומד על האמת ועל הדין ועל השלום, שנאמר אמת ומשפט שלום שפטו בשעריכם. והיינו שלפעמים א"א להעמיד עצמו על דין תורה, כמ"ש בב"מ (ל ע"ב): לא חרבה ירושלים אלא על שהעמידו דבריהם על דין תורה, ואז ידבקו בפשרה, והיינו נמי מה ששנינו באבות פ"ד מ"ז: החושך עצמו מן הדין פורק ממנו איבה. וענין זה היה בדוד כמו שאמרו בסנה' ו ע"ב: ויהי דוד עושה משפט וצדקה - והלא כל מקום שיש משפט אין צדקה, וצדקה אין משפט?! אלא איזהו משפט, שיש בו צדקה? הוי אומר זה ביצוע. ולכן היה הלכה כמותו בכל מקום. וכן הוא כאן שאמר הכתוב וכל בניך למודי ה', דהיינו שהדיינים יהיו חכמים ונבונים, שיעשו ביצוע ופשרה במקום שאין הדין יכול להתקיים, ואז הם למודי ה' דהיינו שיהיה הלכה כמותם, ואז ירבו שלום בעולם.